

НАУЧНИОТ СОЦИЈАЛИЗАМ* (Методска единица)

Научниот социјализам е една од оние теми што будат жив интерес кај учениците. Со термините научен социјализам — марксизам, историски материјализам, материјализам, тие се среќаваат уште од најраните години на своето школување, во клубовите, секциите, печатот и во животот.

Закономерноста на општествениот развико што ја открија Маркс и Енгелс, врз база на длабоко проучување на светскиот процес, е применета во нашата наука, така што учениците до третата година на гимназијата се имаат здобиено со правилни погледи на светот. Изградбата на социјализмот кај нас, со воведувањето на самоуправниот систем, дава уште поголеми можности младината, во секојдневниот ритам, да ги потврдува вредностите на марксизмот и да се бори за изградбата на комунистичко општество.

Комбинираниот час, во кој учениците се активни чинители, се применува сè почесто во наставата по историја. Особено во горните класови на гимназијата, на нив можат да им се постават посериозни прашања, теоретски проблеми, па и поопширни теми. Сè повеќе тие се интересираат за крупни проблеми од историската наука, во кои се наоѓаат во улога на објаснувачи, аналитичари, оценувачи.

Имајќи го ова предвид, часот дава широки можности да се искористат знаењата, искуствата, интересот. Раководејќи се од дидактичките принципи учениците да се вклучат што поактивно во обработката на материјата, методската единица за научниот социјализам ја обработивме во вид на разговор. Материјата беше обработена на два часа. На првиот — Научниот социјализам, а на вториот — Сојузот на комунистите и „Комунистичкиот манифест“. Кога се определивме за ваков час, го имавме предвид фактот што истата материја беше веќе обработена по предметот социологија, вистина не во широки размери, но доволно да послужи како основа за да се постигне саканата цел. Часот ги содржеше сите дидактички принципи, но се настојуваше да се слее старата со новата материја, така што тоа да претставува една целина, без да се почувствува преминот од старата во новата материја. На претходниот час се извршија подготовки, се обопшти материјалот што ќе биде потребен за овој час, се укажа на литературата, се подвлече дека треба особено да се прочита „Комунистичкиот манифест“ и се соопшти методската единица. Во часот „не воведе“ индустриската револуција. На поставеното прашање: Кои се најзначајните општествено-економски појави во 19 век, беше даден следниот одговор: Започнатиот

---

* Симнен час во III клас јазична насока, Гимназија „Цветан Димов“ — Скопје

развиток кон половината на 18 век продолжува и во 19 век. Тој процес откорен ќе го измени дотогашното стопанско, општествено и политичко уредување не само во Англија, туку и во другите земји. Тоа е новиот начин на производство во кој се напушта рачната работа и се заменува со машини, односно се појавува модерната индустрија.

На прашањето во што е разликата меѓу рачното и машинското производство ученик дава ваков одговор:

Производството врз капиталистичка основа се развиваше постепено. Првите нукулци на капиталистичко стопанисување се наоѓаат уште во средниот век. Во текот на 16 век тоа ја достигнува фазата на првобитната акумулација на капиталот, што претставува почеток на раниот капитализам.

Ученик дополнува: За капиталистичкиот начин на производство е основно што постои слој на слободни производители кои не располагаат со средства за производство, туку само со својата работна сила. Тие стапуваат во наемни односи со сопственикот на средствата за производство. Меѓутоа, од него добиваат во вид на надници или плати само еден дел од вредноста што ја изработуваат. Другиот дел, вишокот на вредноста, ја присвојува сопственикот, со што тој се збогатува.

Друг ученик дополнува: Новиот начин на производство се појавува различно. Така, на пример, во италијанските градови се појавува мануфактурата. Сопственикот на средствата, особено на суровините, запослувал многу работници во ткаачкото производство, еден дел од кое се одвивало надвор од еснафите, а друг во еснафските работилници. Готовите производи ги зема сопственикот и ги продава.

Во натамошниот дел од одговорот е објаснето дека еснафите претставуваат кочница во развитокот на новиот начин на производство, поради што тие се разбиени. До 18 век мануфактурите се главен облик на капиталистичкото производство. По поставеното прашање за другите промени е даден одговор дека такви промени се вршеле и на село, во рударството итн. Дадени се примери со „оградувањето“, угледното семејство Фугер во Германија итн.

Потоа се мина на вториот дел од прашањето — машинското производство.

Ученик објаснува: Со големите пронајдоци на Џејмс Ват, Фултон и Стијенс се врши голем пресврт како во производството, така и во животот на сите општествени слоеви. Најпрвин во Англија, а потоа во сиот свет се применува машинското производство. До средината на 19 век преовладува капиталистичкиот начин на производство. Спротивностите меѓу капиталот и трудот се заоструваат. Градовите собираат сè поголем број работници.

(Бидејќи со ова свое излагање ученикот навлезе во следното прашање, за момент беше прекинат за да се постави прашање, а со тоа и да се потенцира: Какви разлики се појавуваат помеѓу капиталот и трудот?)

Ученикот продолжува: Со воведувањето на машинското производство се појавуваат остри спротивности помеѓу трудот и капиталот. Машините ги заменуваат работниците. Се појавува голема безработица. Приливот на работници од селата во градовите е сè поголем. Тука тие живеат во многу тешки услови, на периферијата на градовите, во бедни станови. За разлика од нив буржоазијата живее удобно, во раскошни и убави згради.

На поставеното прашање за условите под кои работат работниците во фабриките, ученик одговара:

Работниот ден бил долг, надниците биле ниски, хигиенските услови многу лоши, не била обезбедена заштита во случај на болест. Чувството дека ќе го загубат работното место (на вратите од фабриките чекале маси безработни) ги терало работниците да работат во тешки услови. Таа несигурност била голема особено поради запослувањето на жените и децата по многу пониски надници.

Ученик дополнува: За разлика од работниците кои од ден на ден се повеќе пропаѓале, буржуите се побрзо го зголемувале своето богатство. Колку станувале побогати, толку повеќе имале политичка сила. Со помошта на државните установи тие ги штителе своите интереси. Со тоа се зголемувале спротивностите помеѓу трудот и капиталот, помеѓу буржоазијата и работниците.

Во овој дел од одговорот интервенира ученик, кој сметаше дека се отишло многу во широчина во објаснувањето. Му беше објаснето дека оваа материја всушност го сочинува уводот во новата лекција, по што спонтано учениците почнаа да зборуваат за првите обиди на работниците да ја решат својата тешка положба.

Сметаме за потребно да објасниме дека материјата што треба да го објасни преминот од една општествена формација во друга е за учениците потешка и затоа поопширно се задржавме на тоа. Што се однесува до првите истапи на работниците, дискусијата ја ограничивме само на најважните движења и на нивните карактеристики. Впрочем, за тоа нема ни доволно време, па затоа професорот по свое наоѓање се задржува на некои делови поподробно, а некои само ги споменува за континуитет. Затоа беа споменати и истакнати карактеристиките на овие движења, лудистичкото, востанијата во Лион и на шлеските ткаачи, како и чартистичкото движење. Потоа во тетратките учениците ја забележија и точката: Самостојни истапи на пролетаријатот. И уште ова. По нашата концепција требаше да се зборува прво за утопискиот социјализам, како што е во учебникот од М. Грос. Меѓутоа, за да не се прекине текот на дискусијата, прво се даде одговор на прашањето за самостојните истапи на пролетаријатот, а потоа се мина на утописки социјализам. Сметаме дека не беше неправилно во еден момент да им се препушти иницијативата на учениците. Во текот на оваа дискусија беше забележливо настојувањето на еден ученик да цитира пример од делото на Ф. Енгелс „Животот на работничката класа во Англија“.

Друг ученик дополнува дека кај пролетаријатот по неуспехот на споменатите движења, се создава свест дека ќе мора сам да се бори против капиталистичкото уредување во кое еден мал број луѓе ги присвојуваат плодовите од неговиот труд. Затоа е потребно работниците да ги здружат сите сили и да истапат како единствена општествена сила. Понапредните работници биле свесни дека борбата ќе биде успешна ако го откријат корењето на злото. Против него треба да појдат со организирана борба.

Ова беше примено како заклучок по оваа точка. Сега се постави прашањето, а исто така и се забележа во тетратките точката за утопискиот социјализам. И во одговорот на ова прашање учеству-

ваа повеќе ученици. Нивните одговори беа различни по структура, но точни по содржина, од што можеше да се види дека го користеле материјалот од социологија, како и друга литература. Сметавме дека е нужно да се објаснат најсуштествените моменти и затоа по ова прашање не се водеше дискусија, туку се даваа забелешки, како на пример:

да се објасни поимот утописки социјализам;

да се набројат најистакнатите социјал-утописти и нивните концепции;

да се издвои што е позитивно и што е применето во Марксовото учење;

да се укаже на нивниот погрешен пат итн.

Најважниот дел од часот беше објаснувањето на новата револуционерна теорија, која ќе претставува патоказ на пролетаријатот во неговата борба. Од изминатиот дел на часот може да се констатира дека интервенцијата на наставникот беше минимална, колку да се насочи дискусијата. Нешто повеќе требаше да се зборува за биографијата на Маркс и Енгелс, бидејќи за тоа учениците сосем малку слушале по социологија. Имаше, меѓутоа, искажувања на ученици до кои дошле сами, служејќи се со странична литература. Притоа навлегоа и во теоријата на научниот социјализам, споменувајќи ги изворите.

Дефинициите за научниот социјализам беа точни. Тие објаснуваа дека е тоа нова, револуционерна идеологија, изградена врз најголемите достигнувања на германската идеалистичка филозофија, која Маркс и Енгелс добро ја познавале и подложиле на критика, англиската политичка економија и францускиот утописки социјализам. Од друга страна, длабоко го анализираа историскиот развој на општеството и го познаваа искуството што работничката класа го беше веќе добила во борбата против буржоазијата, особено во Англија, Франција и Германија. Се заклучи дека се објаснети работничките движења и утопискиот социјализам, па се мина на германската идеалистичка филозофија. Ученикот го започнува своето кажување со Хегел, како најистакнат претставник на германската идеалистичка филозофија, според чиј филозофски систем суштината на светот е апсолутниот дух — идејата. Еден ученик даде објаснување дека Хегел се служи во своите разгледувања со дијалектичкиот метод, односно дека развојниот процес на сите појави во природата и општеството го разгледува како непрекинат судир на спротивностите, (тези и антитези), од кое произлегува синтезата. Се укажа исто така дека неговиот дијалектички метод им дава на Маркс и Енгелс поттик за мислата за неизбежноста на непрекинатиот развој и постојаните промени во природата и општеството.

Друг ученик зборуваше за младохегелијанците, кои биле противници на апсолутистичкиот режим на пруската држава со кого не можеле да се пресметаат. Затоа борбата ја насочуваат против црквата, како најголем феудалец

и потпирач на апсолутизмот. Така, критикувајќи ја црквата, Фоербах доаѓа до заклучокот дека материјата е единствената стварност, со што ја отфрла дотогашната идеалистичка филозофија.

Откако се направи обопштување на германската идеалистичка филозофија и се изведе заклучок за позитивното, за тоа што од неа зеле Маркс и Енгелс, а што е негативното, се мина на објаснување на дијалектичкиот и историскиот материјализам. Бидејќи имаше различни исказувања, се мина на постепено објаснување на дијалектичкиот и историскиот материјализам. Ова беше трето поопширно излагање на наставникот, додека за историскиот материјализам заклучок дадоа самите ученици. При објаснувањето на дијалектичкиот материјализам се кажа дека основната поставка на учењето на Маркс и Енгелс е оти материјата претставува единствена основа на сè што постои, оти таа не може да се оддели од движењето, а самото движење не смее да се сфати како обично менување на местото, туку како промена воопшто. Потоа се подвлече дека така сфатеното движење секогаш е резултат од борбата помеѓу спротивните тенденции, која го овозможува развитокот и во природата и во општеството, чувајќи го од старото она што е позитивно и што придонесува за создавање на новото. Посебно е интересен односот на човекот кон природата. Совладувајќи и преобразувајќи ја природата, тој во исто време се преобразува и себеси.

Ученик дополнува: Со своите дела Маркс и Енгелс ги удриле темелите на новото разбирање на историјата. Основен чинител е човекот кој се служи со наследените материјални и духовни средства. Најпосле се заклучи дека степенот на развитокот на материјалните производни сили условува одредени односи меѓу луѓето во процесот на производството.

Втор ученик додава: Маркс и Енгелс во своите дела подвлекуваат дека социјалистичката револуција е таа што ќе го урне капиталистичкото општество и дека е таа неизбежна. Таа револуција се разликува од сите други бидејќи има за цел да ја укине експлоатацијата и да воспостави бескласно, комунистичко општество. Притоа тие истакнувале дека е потребно да се формира револуционерна партија на пролетаријатот, вооружена со револуционерна теорија, која ќе претставува моќно оружје на пролетаријатот во борбата за преобразба на светот.

Овдека беше споменат и Сојузот на комунистите, при што се истакна дека Маркс и Енгелс не се само теоретичари, туку и револуционери. Меѓутоа, тоа прашање се одложи за следниот час.

Во склопот на сите теоретски прашања што ги поставија Маркс и Енгелс и што ги подложија на анализа и критика беше и англиската буржоаска економија. Во одговорот на ова прашање учествуваа двајца ученици. Првиот зборуваше за англиската буржоаска политичка економија и нејзините претставници Смит и Рикардо, како и за нивните погледи на капиталистичкото општество. Одговорот беше добар и веднаш потоа вториот ученик заклучи дека Маркс и Енгелс ги прифаќаат сознанијата до кои доаѓаат тие, оти човековиот труд ја создава вредноста на трудот и оти единствениот извор на материјалните богатства. Но во своите дела, особено

во Капиталот, Маркс го проучува механизмот на капиталистичкото стопанство и открива дека капиталистот ја купува работната сила на пазарот и ја користи многу повеќе отколку што ја плаќа. Со усовршувањето на машините се зголемува производството, но притоа доаѓа до отпуштање на одвишните работници. Од друга страна, прекумерното производство доведува до конкуренција во која слабите и помалите капиталисти пропаѓаат. Тоа предизвикува повремени кризи на капиталистичкото производство. Затоа капиталистичкиот систем станува неспособен да овозможи понатамошен развој на општеството. Со својата револуционерна теорија, Маркс и Енгелс настојуваат да му укажат на пролетаријатот дека патот во комунизам е неминовен и дека ново општество ќе се формира само со свесна акција на целиот пролетаријат. Затоа тие и настојувале своето револуционерно учење да го доближат што повеќе до работниците. Овдека се прочита дел од првата глава на Комунистичкиот манифест — Буржуи и пролетери.

Првиот час од методската единица за научниот социјализам заврши со прашањето за историската задача на марксизмот. Одговорите на учениците беа правилни, така што интервенцијата на наставникот се сведе на обопштување.

На крајот се направи проверка дали е опфатено сè, се соопшти дека на следниот час ќе се продолжи со обработка на материјалот за Сојузот на комунистите и Манифестот и се побара од оние ученици што не го прочитале Манифестот тоа да го сторат до наредниот час.